

СТРУКТУРНА-СЭНСАВЫ СТРЫЖАНЬ ГАЛОЎНАЙ ПЕСНІ АБРАДУ «СТРАЛЫ»: ТРАІСТАСЦЬ І ТРЫЯДЫЧНАСЦЬ

У песні пра забітага стралой малойчыка лік *тры* адыгрывае важную структураўтваральную ролю. Да яго цела ў выглядзе *трох* птушак прылятаюць маці, сястра, жонка. *Тры* вынікі мае іх аплакванне *трох* у адной асобе: сына, брата, мужа – з іх два вынікі пазітыўныя (са слёз маці і сястры з’яўляюцца рэкі і ручаі), трэці – негатыўны (са «слёз» жаны нават расы няма). *Траістая* градацыя часу аплаквання: «матка плача да смертачкі», «сястра плача да замужжайка», «жана плача да абедзейка» [2, 155]. Або: «Мамке плакаць // До век до веку. // Девкам плакаць // Год до году. // Женке плакаць // Да й да обеду» [2, 107]. У карагодзе жонка-ўдава «*трох* палюбіла, *трох* наградзіла». Пазначаюцца *тры* падарункі: «шаўковы платок» аднаму, «залаты пярсцёк» другому, «а за *трэцяга* сама молада» [2, 109]. Траістасць – гэта тое, што знаходзіцца на паверхні твора. А што палягае за ёю? На наш погляд, асноўная песня «Стралы» – прыватны выпадак актуалізацыі вялікага *трыядычнага прынцыпу* разгортвання «цела» фальклору, адзін з безлічнай колькасці. Яго канцэпцыю распрацавалі тэарэтыкі культуры А. А. Пеліпенка і І. Р. Якавенка, выклаўшы яе ў кнізе «Культура як сістэма» [3].

Першая пазіцыя *трыядычнага прынцыпу* звязана са значэннямі «адзінства, татальнасці, першаснай неразгорнутасці і несупярэчлівасці», адпавядаючы нявылучанасці свядомасці з прыроднага кантынуума, на індывідуальным узроўні – «з унутрывантробнай фазай, а на ўзроўні агульнаэвалюцыйным – з дакультурным (прыродным) станам» [3, 34]. Другая – з вычлененнем метаапазіцыі *я – іншае*, якая ўтварае дуальную прастору ўласна культурнага сэнсаўтварэння з такімі парамі вытворных апазіцый, як *іманентнае – трансэндэнтнае, дыскрэтнае – кантынুальнае, сакральнае – прафанічнае*. На думку вучоных, бінарнасць «становіцца ўніверсальным кодам апісання свету, адаптацыі ў ім, наогул усякага наступнага сэнсаўтварэння ў культуры» [3, 34]. *Трэцяя* пазіцыя «звязана з мадэляваннем сітуацыі выхаду з дуальнага становішча» [3, 35], траўматычнага для чалавека, які імкнецца да несупярэчлівага існавання.

Апісваючы метаструктуру вялікага *трыядычнага прынцыпу* ў выглядзе міфалагемы *рай спрадвечны – рай страчаны – рай знойдзены*, даследчыкі акцэнтуюць увагу на тым, што «культурная свядомасць заўсёды знаходзіцца ў прасторы другой пазіцыі, то бок раю страчанага... Таму імкненне да дасягнення не-дуальнага стану – гэта пагоня за гарызонтам» [3, 36]. Траістасць, з якой мы сутыкаемся ў каляндарна-абрадавых песнях, якраз і знамянуе шлях да страчанага раю. Дадзены матыў фарміруе корпус асноўнай песні абраду ваджэння і пахавання «стралы», які скіраваны на магічную ліквідацыю *трох* недахопаў, прычым кожны з іх грунтуецца на траістым комплексе міфалагічных культаў.

Недахоп *прыроднага* характару – гэта недахоп бяспекі, бо страла заўсёды смяротная: ліквідацыя адбываецца ў рэчышчы культуры Грамоўніка і набывае выгляд закопвання «стралы» на полі з мэтай адвесці маланку ад вёскі. Формула абраду наступная: V_1 (вёска ў стане небяспекі) $\rightarrow P_1$ (поле да пахавання «стралы») / P_2 (поле пасля пахавання «стралы») $\rightarrow V_2$ (вёска ў стане бяспекі).

Недахоп *гаспадарчага* характару звязаны з каляндарным перыядам забеспячэння будучага ўраджаю і пакосаў. Усе магічныя дзеянні арыентаваны на культ зямлі-маці, а разнастайныя закопванні мы маем права разглядаць як ахвяры ёй. Формула абраду пры супадзенні дзеянняў закопвання крыху іншая: P_1 (поле да закопвання «стралы») – ахвярапрынашэнне зямлі $\rightarrow P_2$ (поле пасля прыняцця ахвярных дароў).

Недахоп *эратычных* жыццёдайных сіл, больш дакладна, іх вычарпанасць у прыродзе, патрабуе рытуальнага вяртання да вытокаў шляхам знішчэння старога, слабога, аджыўшага і адраджэння новага, моцнага, жыццяздольнага. У гэтым выпадку актуалізуецца міфалагема свяшчэннага шлюбу зямлі, а формула абраду набывае наступны выгляд: Z_1 (зямля дашлюбнага перыяду) – $(Z_1 + ШП_{n+1})$ (шлюб зямлі з рознымі міфалагічнымі партнёрамі) – Z_2 (аплодненая зямля).

Такім чынам, адказ на пытанне аб падмурку трыядычнасці «стрэльнай» песні відавочны: ён цалкам міфарытуальны. У абрадзе рытуальна закладзена ўся першасная міфалогія «бога» як трыадзінай актыўна-пасіўнай існасці. Па-першае, ён актыўны распарадчык абраду, і яму належаць словы волевыяўлення, звернутыя да стралы: «пушчу», «ляці», «забі». Па-другое, адначасова ён пасіўная ахвяра ўласнай, ‘братняй’ стралы, якая забівае яго, «свайго браціка». ‘Братэрства’ бажаства і яго атрыбута мае сваю логіку. Тут страла караючая і страла эратычная сінкрэтычна знітаваныя. Па-трэцяе, у чалавечым выяўленні ‘бог’ паўстае як «добры маладзец», а яго «забойства» зноў можна трактаваць дваяка. Такім чынам, трансцэндэнтнае і іманентнае, кантынуальнае і дыскрэтнае, сакральнае і прафанічнае часова вяртаюць цэлакупнасць, неабходную для паўтарэння стваральнага акту, пераадолення мяжы паміж смерцю бажаства ў акце самазабойства, самаахвяравання і ўваскрэсеннем у тым *трэцім*, з якім бярэ шлюб жонка малойчыка. Для зямлі гэта пераход ад фазы дзявоцтва да жаночай фазы, вяртанне жыватворных сіл у выніку скасавання шлюбу са старым партнёрам і яго паўтарэння з новым, насамрэч з тым самым адвечным партнёрам – забітым, але потым адроджаным.

Рытміка асноўнай песні – гэта рытміка трыяд. Галоўная трыяда:

Страла – **малойчык** – **родныя**

Страла, як высвятляецца, адначасова згубіцель (па прыналежнасці бажаству) і апладняльнік (бо ўвасабляе эратычную сілу бажаства падчас яго савакуплення з зямлёй). У другой версіі твора да дзяды страла-малойчык далучаецца Ганна Ёванаўна – выратавальнік, і зноў перад намі функцыянальная трыяда: згубіцель – ахвяра – выратавальнік. Імя Ганна – рэмінісцэнцыя новазапаветнага міфа аб Прачыстай Дзеве Марыі і яе маці

Ганне. Функцыя Ганны Іванаўны ў песні – данесці цела забітага малойчыка (састарэлага «бажаства») да храма, дзе яго прымае труна. Для земляробчай міфалогіі труна ёсць зрокавае выражэнне вантробаў зямлі [4, 55], якая прымае забітага «бога», каб адрадзіць у выглядзе маладога магутнага бажаства, відавочна веснавога Грамоўніка, падаўца нябеснай вільгаці, што з'яўляецца песеннай паралеллю да пахавання «стралы». Родныя таксама паўстаюць у выглядзе трыяды: маці – сястра – дзеці. Або іншым чынам: (маці – сястра) – жонка, што вядзе да з'яўлення квадраты: (маці – сястра) – (жонка – дзеці). Інварыянтная трохчленная схема, пабудаваная з улікам узаема сувязей персанажаў, паказальная ў плане размеркавання энергетычных сіл:

Родная сям'я малойчыка: (малойчык₁ (сын і брат) – маці – сястра) –
уласная сям'я малойчыка: (малойчык₂ (муж і бацька) – яго жонка – дзеці) –

узноўленая сям'я малойчыка: (удава/нявеста-карагодніца – жонка «трэцяга» – малойчык₃ (карагодны жаніх/муж)).

Функцыя малойчыка – быць ахвярай стралы. Функцыя родных – аплакаць яго і даць пачатак рэкам, ручаям, крыніцам. Функцыя жонкі – знайсці і пазнаць сярод іншых свайго адзінага мужа, прайшоўшы шлях жонка → ўдава → нявеста-карагодніца → жонка. Функцыя Ганны Іванаўны – прыняць забітага і аднесці да труны. Без Ганны Іванаўны смерць малойчыка ад стралы – бяссэнсавы выпадак, а з ёю яна ператвараецца ў Падзею глабальнага маштабу. З псіхалагічнага пункту погляду, Ганна Іванаўна – Маці, якая выходзіць за межы прыроднага парадку (дарэчы, і родная маці з'яўляецца ў выглядзе птушкі, а не чалавека). У сваёй вызначальнай цырыманіяльнай функцыі Ганна Іванаўна бессмяротная. Увасабляючы трансцэндэнтны закон, забяспечваючы ўстойлівасць свету ў яго вечным кругавароце, яна тая, хто не дапушчае катастрофы, прычынай якой магла б стаць бязмэтная смерць.

Каб захаваць паслядоўнасць аналізу, разгледзім у псіхалагічным ключы непазначанага ўладара стралы: гэта, вядома, Бацька. Ён уладарная сіла, якая падтрымлівае сусветны парадак, бог, які ахвяруе сваім Сынам (па сутнасці, сабою) і сам выступае ў ролі жраца-выканаўцы. Стасункі Бацькі і Сына спрадвеку акрэслены: адзін адвечны кат, другі адвечная ахвяра жыццю жыццём. Адсюль вобраз узыходжання героя: яго пазнае і прымае з рук Ганны Іванаўны храм. Смерць, пераварот, узыходжанне і адраджэнне ў адвечным вясельным карагодзе ўкладаюцца ў адзін светлавы дзень, па значнасці роўны году. Ганна Іванаўна, такім чынам, трэці шуканы ўдзельнік рытуальнай драмы. Трохвугольнік Бацька – Маці – Сын набывае з ёю міфалагічную спрадвечнасць, а свет – матрыцу трыядычнасці як умову і ўстойлівасці, і, адначасова, руху.

Напаследак яшчэ раз падкрэслім, што трыядычнасць не зводзіцца да траістасці. Яна выяўляе сябе ў абрадавых песнях праз дынаміку пераадоўвання дуалізацыі, вяртання да вытокаў, прэцэдэнтных Падзей як найбольш дасканалых і прэцэдэнтных структур як найбольш устойлівых, што

мы і паспрабавалі паказаць на прыкладзе ўнікальных беларускіх песень пра стралу. Нагадаем таксама слушную думку М. І. Карэева аб ролі абрадавай паэзіі ў захаванні міфаў: «Толькі традыцыйна абрадавае жыццё і традыцыйна перажываючая пакаленні людскія народная паэзія маглі выратаваць ад канчатковага забыцця старажытныя міфы ў такі час, калі ўжо прайшла пара для старажытнага міфатварэння...» [1, 97].

ЛІТАРАТУРА

1. *Кареев, Н. И.* Исследования в области древней мифологии / Н. И. Кареев. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 104 с. (Академия фундаментальных исследований: этнология).
2. *Новак, В. С.* Абраднасьць і паэзія «пахавання стралы» / В. С. Новак. – Гомель : БДУ імя Ф. Скарыны, 2002. – 269 с.
3. *Пелипенко, А. А.* Культура как система / А. А. Пелипенко, И. Г. Яковенко. – М. : Издательство «Языки русской культуры», 1998. – 376 с.
4. *Фрейденберг, О. М.* Миф и литература древности / О. М. Фрейденберг. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998. – 800 с. – (Исследования по фольклору и мифологии Востока).